

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FILOZOFICKÁ FAKULTA

ETICKÁ VÝCHOVA PÁCHATEĽA TRESTNÉHO ČINU

ROMAN DRGOŇ

NITRA 2011

ETICKÁ VÝCHOVA PÁCHATEĽA TRESTNÉHO ČINU

Bakalárska práca

Roman Drgoň

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre

Filozofická fakulta

Katedra aplikovanej etiky – etiky profesijných činností

Školiteľ: Judr. Viola Takáčová, PhD.

Štúdijný odbor: Aplikovaná etika

Stupeň odbornej kvalifikácie: bakalár (Bc.)

Nitra 2011

Ďakujem mojej školiteľke práce
Judr. Viole Takáčovej, PhD.
za cenné rady, odborné usmernenie, podporu a pomoc, ktorú mi poskytla
pri vypracovaní bakalárskej práce.

ABSTRAKT

DRGONĚ, Roman: Etická výchova páchatel'a trestného činu. [Bakalárska práca]. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. Filozofická fakulta. Katedra aplikovanej etiky – etiky profesijných činností. Školiteľ: Judr. Viola Takáčová, PhD. Stupeň odbornej kvalifikácie: Bakalár. Nitra: FF, 2011. 44 s.

Predkladaná práca má teoreticko – empirický charakter a zaoberá sa páchatel'om trestnej činnosti z pohľadu jednak vzniku trestnej činnosti a priestupku, ako i následkov, ktoré nastupujú po jeho spáchaní. Spáchanie trestnej činnosti má následky na samotnú osobnosť páchatel'a, a zároveň predstavuje aj spoločenskú nebezpečnosť takejto fyzickej osoby.

Dôležitou časťou práce je výchovná práca s páchatel'mi trestnej činnosti. Túto činnosť podľa súčasne platnej legislatívy vykonávajú mediační a probační úradníci, ktorým je v práci venovaná osobitná časť.

Prácu dopĺňa zoznam použitej literatúry, o ktorú sa práca opiera.

Kľúčové slová: etika, trestný čin, páchatel' trestných činov, etická výchova

ABSTRACT

DRGOŇ, Roman: Ethics offender. [BA thesis]. Constantine the Philosopher University in Nitra. Faculty of Philosophy. Department of Applied Ethics – Ethics of professional activities. Tutor: Judr. Viola Takáčová, PhD. Master of degree: Bachelor (Bc.). Nitra: FF, 2011. 44 p.

This work is theoretical - empirical nature and deals with criminals in terms of both crime and misconduct, as well as the consequences that come on after its commission. Commit a crime has consequences for the very personality of the offender, and also represents a social danger of such an individual.

The important part is the educational work with perpetrators of crime. This action under existing legislation conducted mediation and probation officers, which is in a special section devoted to work.

The list of literature, on which the work is based, completes this work.

Key words: ethic, offense, offender, ethics education

OBSAH

ABSTRAKT	4
ABSTRACT.....	5
OBSAH.....	6
ÚVOD	8
1 ETIKA.....	9
1.1 VYMEDZENIE POJMU ETIKA	9
1.2 HISTÓRIA ETIKY	11
1.2.1 <i>Etika v staroveku a stredoveku</i>	12
1.2.2 <i>Novoveká etika</i>	14
1.2.3 <i>Etické teórie 19. a 20.storočia</i>	15
1.3 ETICKÁ VÝCHOVA.....	16
1.3.1 <i>Etická výchova páchatela trestných činov</i>	16
2 PÁCHATEĽ TRESTNÝCH ČINOV A PRIESTUPKOV	19
2.1 POJEM PRIESTUPKU	19
2.1.1 <i>Konanie o priestupkoch</i>	20
2.2 POJEM TRESTNÉHO ČINU	20
2.3 CHARAKTERISTIKA PÁCHATEĽA TRESTNÉHO ČINU A PRIESTUPKU	21
2.3.1 <i>Páchanie trestnej činnosti</i>	22
2.3.2 <i>Osobnosť páchatela trestného činu</i>	23
3 VÝCHOVA A JEJ ÚČINKY NA PÁCHATEĽA TRESTNÉHO ČINU	26
3.1 MEDIAČNÍ A PROBAČNÍ ÚRADNÍCI	26
3.1.1 <i>Činnosť mediačného a probačného úradníka</i>	29
3.2 PENITENCIÁRNA A POSTPENITENCIÁRNA STAROSTLIVOSŤ	30
3.2.1 <i>Penitenciárne zaobchádzanie s odsúdenými</i>	30
3.2.2 <i>Postpenitenciárna pomoc</i>	31
3.3 TRESTNÁ ZODPOVEDNOSŤ MLADISTVÝCH	32
3.3.1 <i>Podmienečné upustenie od potrestania</i>	32
3.3.2 <i>Dôvody uloženia ochrannej výchovy a jej samotný výkon</i>	33
3.3.3 <i>Výchovné opatrenia</i>	34
3.3.4 <i>Výkon trestu odňatia slobody u mladistvých</i>	35
3.4 VÝCHOVNÁ PRÁCA POČAS VÝKONU TRESTU ODŇATIA SLOBODY	35
3.4.1 <i>Miesto výkonu trestu</i>	35
3.5 SOCIÁLNA PRÁCA PO PREPUSTENÍ Z VÝKONU TRESTU ODŇATIA SLOBODY	40
ZÁVER.....	42
ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV.....	43

OBRÁZKY

OBRÁZOK 1	DELENIE ETIKY PODĽA PROBLÉMOV, KTORÝMI SA ZAOBERÁ	10
-----------	---	----

ÚVOD

Každý z nás sa počas svojho života ocitne v situáciách, v ktorých sa musí rozhodovať a konať tak, že nemôže prehliadnúť etické princípy. „Rozhodne pri tom nemá ľahkú úlohu, pretože sa i v bežnom živote stretávame s mnohými kontrastmi a rozpormi“ podotýka Jankovský (2003). Tieto nemusia byť vždy v harmónii s túžbami, chcením, možnosťami, osobnosťou človeka.

V súčasnej dobe sa čoraz viac stretávame s pojmami sociálna nerovnosť, korupcia, klientelizmus, nízka životná úroveň, nezamestnanosť, atď. Na ich nespornú existenciu nadväzuje deformácia hodnotového systému spoločnosti väčšiny obyvateľstva. Deformuje sa hodnotový systém spoločnosti, dôsledkom čoho je zvyšovanie trestnej činnosti.

Výchova nového typu osobnosti nie je hladkým, jednoduchým a bezkonfliktným procesom. Je nutné si uvedomiť, že výchova k prosociálnosti je náročným a dlhodobým procesom – východiskom humanizácie. Rozvoj etických postojov a prosociálneho správania je primárnym cieľom etickej výchovy.

V súčasnosti uprednostňované hmotné uspokojenie, na úkor duchovného, plodí nenásytnosť. Tento jav je častejší ako by sme očakávali a je tiež príčinou masového záujmu o etiku, morálku, ktoré vystupujú v úlohe strážcu morálnych hodnôt.

Cieľom práce bolo podať obraz o súčasnej platnej legislatíve upravujúcej oblasť trestnej činnosti a vyzdvihnúť význam etickej výchovy a inštitúcií, ktorých úlohou je dosiahnuť dodržiavanie špecifických súborov noriem (morálnych, právnych, atď.). Barometrom ich kvality je stav spoločnosti závislý na sociálnom správaní sa jednotlivca.

1 ETIKA

1.1 VYMEDZENIE POJMU ETIKA

V publikáciách domácich aj zahraničných autorov sa môžeme stretnúť s rôznymi interpretáciami etiky. Samotný pojem etika pochádza z gréckeho slova ethos, ktoré vyjadruje povahový rys, zvyk, obyčaj, spôsob myslenia, či postoje jednotlivcov a skupín. Človek si vytvoril etiku ako nástroj na skúmanie toho, čo je pre neho v praktickom živote nesmierne dôležité, na skúmanie morálky (Vajda, 1995, s.13).

Etika je filozofická disciplína, ktorá sa zaoberá ľudským správaním, skúma morálku alebo morálne relevantné konanie a jeho normy. Možno povedať, že je časťou filozofie, ktorá sa zaoberá správnym usporiadaním ľudských skutkov na základe racionálnych princípov. Vedou je etika preto, lebo je metodicky vypracovaným systémom univerzálnych poznatkov, ktorých pravdivosť je dokázaná zo všeobecne platných princípov, ktoré sú natoľko isté, že vylučujú možnosť omylu, a ktoré sa týkajú vždy toho istého objektu. (Ondrušová, 2010).

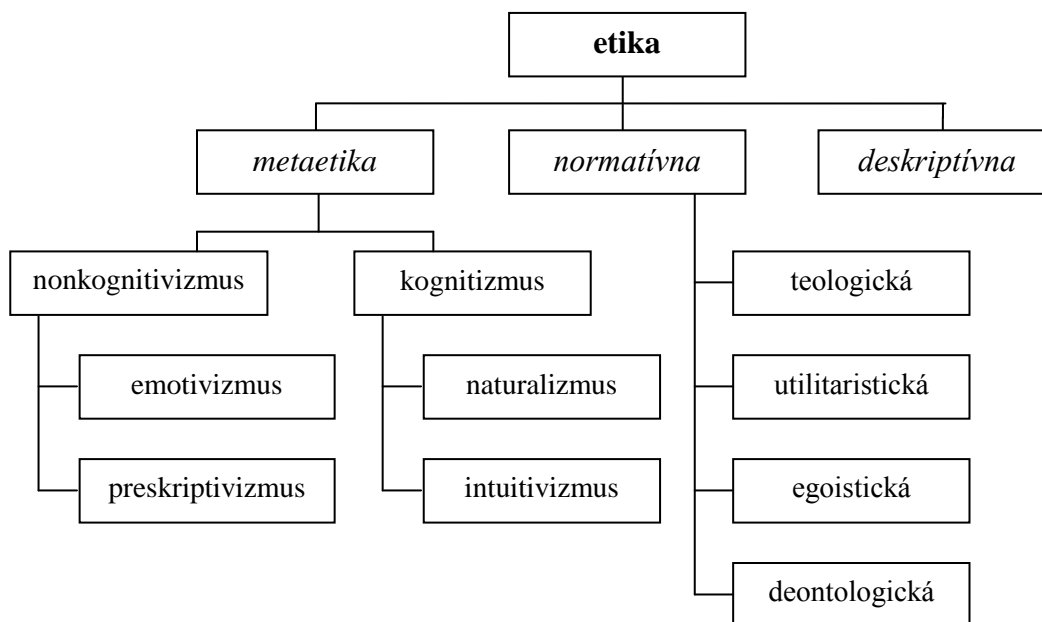
Etika ako veda vysvetľuje pôvod, podstatu a funkcie morálky. Odhaľuje jej empirické hranice, teoreticky ju interpretuje, poskytuje dejinný prehľad mravov a zvykov ľudského rodu ako celku. Etika sa nazýva aj praktickou filozofiou, pretože zo základných nonetických a metafyzických poznatkov odvodzuje praktické pravidlá pre konanie ľudí. Etika ako praktická filozofia pomáha človeku poznať, aký má v reálnom živote zaujať postoj (Remišová, Gažová, 2003, s.8). Najzákladnejšie delenie etiky, ktoré uvádzajú aj Remišová a Gažová je delenie podľa pôvodu:

- *empiristickú* - pôvod morálky v samom bytí človeka
- *transcendentalistickú* – pôvod morálky mimo reálneho bytia

Schematicky zobrazili rozdelenie etiky podľa problémov, ktorými sa zaoberá (Obrázok 1).

Podľa Žilínka je etika základným teoretickým prameňom skúmania problematiky mravnosti a mravnej výchovy. V najširšom slova zmysle ňou rozumieme náuku, vedu o mravnosti, respektíve vedu o morálke (Žilínek, 1997).

Obrázok 1 Delenie etiky podľa problémov, ktorými sa zaoberá

Zdroj: Remišová, Gažová, 2003

Jankovský (2003, s. 22) etiku zas definuje ako „filozofickú vedu o správnom spôsobe života, vychádzajúc z racionálnych prístupov a snažiacu sa nájsť, poprípade i zdôvodniť spoločné i všeobecné základy, na ktorých morálka (predmet etiky) stojí“

Pojem etika sa v súčasnosti čoraz viac stáva témou mnohých diskusií. Žijeme v dobe atómovej, kozmickej, v dobe vedy a informácií. Dá sa uviesť mnoho ďalších prívlastkov, ktoré priamo alebo nepriamo vyjadrujú životnú filozofiu človeka súčasnosti, ktorého doménou sa stal intelekt, rozum. Táto doba od nás žiada, aby sme sa učili a poznávali nové a nové informácie a fakty. Ukázalo sa však, že pri tomto poznávaní človek zabúda na normy a pravidlá ľudskosti, dobra a spravodlivosti. Je to zložitá doba. Nikdy nebolo tak náročné nájsť správne riešenie, zvoliť etický správnu normu chovania. Spoločenský život sa veľmi rozrástol a stal sa rozmanitým. Často stavia človeka do situácie, v ktorej, i keď dlho rozvažuje, stráca istotu, že sa rozhodne správne. Rozšíril sa okruh vzájomných vzťahov. Pred niekoľkými rokmi sa styky človeka so svetom obmedzovali len na rodinu, alebo na nevelikú skupinu ľudí. Mládež prijímala profesie rodičov a spoločne s nimi aj ich mravné hodnoty a normy. Nebolo náročné ich dodržiavať nakoľko sa nimi riadili všetci, pretože sa poznali navzájom a nebolo možné nič utajiť pred okolím.

Náš vek vedy a techniky tieto tradičné zväzky veľmi narušil. Veľkým konkurentom mravných rodinných tradícií sú tzv. zákony detských, mládežníckych, ale aj dospelých kolektívov s ich negatívnym pôsobením. Človek je postavený pred celú radu najrôznejších psychologických a mravných hľadísk. Každá sociálna skupina, či už podľa veku alebo povolania, s ktorou sa dostáva do styku, má svoj „morálny mikrokódex“.

Vyznať sa v tomto chaose je skutočne veľmi ťažké a to je jedna z príčin módneho nadšenia pre etiku.

1.2 HISTÓRIA ETIKY

Ako uvádza Žilínek, pochopiť procesy evolúcie etiky možno len v kontexte širšej reality dnešnej doby a postmoderného myslenia (Žilínek, 1997). S rovnakým pohľadom na vývoj etiky sa stretávame u viacerých autorov.

Názov etika pochádza od Aristotela (384 – 322 p.n.l.), ktorý ním pomenoval učenie o mravnosti, ale súčasne i mravnosť samú. Ako sme uviedli v časti 1.1, termín etika z etymologického hľadiska pochádza zo slova ethos. V antickej kultúre sa pojem étos používal na označenie súboru stabilných čŕt individuálneho charakteru. Etiku je možné pozorovať už v staroveku vo forme premýšľania o tom, akí majú byť ľudia, avšak nevyčlenenú z rámca celkového procesu utvárania sa filozofickej reflexie miesta človeka vo svete, ktorý možno sledovať v textoch najstarších literárnych pamiatok jednotlivých kultúrnocivilizačných okruhov - v Biblii, Knihe premien atď.

V priebehu dejín vznikli mnohé filozofické a etické smery. Dejiny európskej etiky môžeme rozdeliť na:

- *Grécke, antické obdobie (500 rokov p.n.l. - 500 rokov n. l.),*
- *Stredoveká etika (od 500 - 1500),*
- *Moderné obdobie (od 1500 až do súčasnosti).*

V ďalších častiach sme sústredili na zjednodušený pohľad na vývoj etiky, z dôvodu existencie rozsiahleho množstva teoretických prístupov a merov, ktoré podrobne popísali mnohí autori (napr. Anzenbacher (1994), Bláha (1991), Vajda (2004), atď.). Spracovaním uvedených diel sme vytvorili stručný prierez dejinami etiky. Krátky pohľad do histórie etických teórií nám ukazuje, že každá epocha a jej významní predstavitelia videli problém správania sa človeka rozdielne a hľadali cesty, ako ho

vychovať tak, aby splňal ideál, ktorý si stanovila. Za vývin etiky sa považujú jej historické zmeny, počnúc štádiom vzniku, cez starovekú, stredovekú, novovekú až po súčasnú etiku.

1.2.1 Etika v staroveku a stredoveku

Medzi cenené etické normy správania v staroveku patrila statočnosť a spravodlivosť, s čím sa stretávame aj v najstarších gréckych eposoch. Predstavy o tom, čo je dobro a zlo, sa stotožňovali s vierou v dobro bohov. K zlomu v názoroch v gréckej filozofii došlo vtedy, keď Gréci prešli od štúdia prírody k skúmaniu človeka. Sofisti (5. st. p.n. l.) skonštatovali, že každý človek pokladal za mravné niečo iné, často i opak toho, čo druhý, a dospeli tak v oblasti etiky ku skepticizmu.

Sofistami začína autoreflexia človeka, a tým sa vytvára predpoklad rozvoja etiky. Prvým etickým problémom, ktorý sofisti nastoľujú, je problém - či mravné javy, ale aj politické, kultúrne, vznikli ľudským ustanovením, t.j. konvenciou alebo sú dané od prírody (nomofyzei).

Na sofistov, i keď v mnohom ich kritizoval, nadviazal Sokrates (asi 470 - 399 p.n.l.). U neho cnostne konať predstavuje konať prospešne, účelne rozvážne, lebo len ten, kto vie čo je dobré, aj v tomto duchu koná. Sokrates považuje za základ mravnosti tri základné cnosti:

- *striedmosť,*
- *údatnosť,*
- *spravodlivosť.*

Neprekročil tradičné cnosti uznávané starými Grékmi, ale akcent kladie na daimonion (vnútorný hlas), ktorý človeku prikazuje, ako má konať.

Najvýznamnejší zo Sokratových žiakov Platón (427 - 347 p.n.l.) problematiku morálky riešil z viacerých aspektov. Okrem sokratovských cností za dôležité považoval zbožnosť (dialóg Euthyfron), priateľstvo (dialóg Lysis), ale predovšetkým si na rozdiel od Sokrata uvedomoval, že k mravnosti je potrebné vychovávať. Analyzuje všetky otázky správania v duchu dodržiavania mravných zákonov a konania dobra. U Platóna dominuje výchova k cnosti a rozvíja sa ďalej u Aristotela (384 - 322 p.n.l.), ktorý vo svojej praktickej filozofii poukázal na mravné správanie človeka v každej situácii. Pre Aristotela bol štát a jeho zachovanie prvoradou povinnosťou človeka a tomu

podriadil aj svoje etické názory, keď hľadal stred medzi krajnosťami v konaní (napr. stredom medzi márnosťou a lakomosťou je štedrosť).

Podobne ako Platón aj Aristoteles kládol dôraz na výchovu k cnosti, a teda k mravnému konaniu. V celej helenistickej etike sa stretávame s dôležitosťou výchovy k mravnosti, i keď u predstaviteľov tohto obdobia dominuje iný postoj k problému. U Epikura (340 - 70 p.n.l.) je to uprednostňovanie individualizmu pred záujmom štátu a dosiahnutie vnútornej rovnováhy a slobody jedinca. Konečným cieľom ľudského života je podľa epikurovcov dosiahnuť úplný, ničím nekalený a radostný pokoj, t.j. telesné zdravie a duševný klud, ktorý spočíva v poznaní prírody a v živote podľa prírody. Človek sa musí usilovať, aby vždy a všade konal v súlade s prírodou (lebo len to, čo jej zodpovedá, predstavuje dobro a robí človeka šťastným)

Stoici považovali za cnosť prirodzený život, ktorý je sám cieľom. Zakladateľom stoickej školy bol Zenón z Kitia na Cypre (asi 336 - 264 p.n.l.). Prvou a najdôležitejšou etickou zásadou stoikov bol život v súlade s prírodou.

Antická etika, do ktorej spadá aj rímska etika reprezentovaná Ciceronom, Senecom a Marcom Aureliom, sa stala východiskom pre ďalšie obdobie. Predovšetkým stanovila kategórie, ktoré charakterizujú dobro a poukázala na nevyhnutnosť výchovy k mravnosti. S nástupom kresťanstva sa mení chápanie mravnosti. Kristus sa stal symbolom dobra. Okrem toho však kresťanstvo prebralo aj stoické cnosti a Platonov názor na najvyššie dobro. Hlavné črty stredovekej kresťanskej etiky možno zhrnúť do niekoľkých zásad:

- *Morálka má nadprirodzený pôvod a všetky porušenia prikázaní sú hriechom proti Bohu, ktorý vystupuje ako zákonodarca, zároveň strážca zákonov a trestajúci neposlušných i odmeňujúci dobrých.*
- *Cirkev ako prostredník medzi Bohom a človekom je strážkyňou božích zákonov na zemi, a teda aj mravnosti človeka.*
- *Nový význam nadobúdajú staré kategórie mravnosti – múdrosť, statočnosť, spravodlivosť a umiernenosť, ktorým obsah dáva cirkev.*
- *Zmenil sa kódex mravných hodnôt človeka. Vychádzal zo stredovekých podmienok rozdelenia spoločnosti, a preto pre každú sociálnu vrstvu platili iné mravné normy (šľachta, mešťania, poddaní) s osobitným morálnym kódexom pre cirkev.*

Stredoveká etika bola plná protikladov, no práve týmto svojim charakterom podnietila diskusie o morálke jednotlivých spoločenských vrstiev. Časť významných

predstavitel'ov filozofie viedla k odporu proti rozdielnemu chápaniu morálky a rozdielnej aplikácii v praxi a v konečnom dôsledku znamenala konflikt v samotnej jednote cirkvi (reformácia). Antická etika učila ako treba hľadať šťastie, stredoveká kresťanská etika hovorila o povinnostiach a viedla k plneniu božej vôle. Obidva tieto názory, vo svojej podstate rozdielne našli nové uplatnenie v novovekej etike. Etiku stredoveku ovplyvnilo predovšetkým rozpínajúce sa kresťanstvo. V tomto období sa prezentuje názor, že človek, jeho minulosť a budúcnosť, má svoj nevyhnutný zmysel. Kresťanstvo teda nastolilo vieru v zmysel a poslanie ľudských dejín. Konečným cieľom týchto dejín má byť príchod spasiteľa a nastolenie jeho spravodlivej vlády. Táto nová vízia budúcnosti dáva človeku nádej na zmenu v novom (budúcom) svete. Kresťanstvo, ako nejednotný prúd malo (a aj má) v podobecirkvi veľmi veľkú silu a ovplyvnilo tak filozofiu, ako aj etiku. Etika stredoveku bola dokonca časťou morálnej teológie. Nebola to teda samostatná vedná disciplína. Tou sa stala až v časoch novoveku.

Hlavnými predstaviteľmi stredovekej etiky sú Aurélius Augustinus (354 - 430 n.l.) a Tomáš Akvinský (1225 - 1274), Ján Duns Scotus (okolo 1270 - 1308).

1.2.2 Novoveká etika

Obdobie renesancie prinieslo zásadný obrat od stredovekého nazerania na človeka a jeho postavenie v spoločnosti. Človek sa stal ústrednou postavou v každej oblasti poznávania. Jeho schopnosť chápať vzťahy medzi duchovnom a materiálnom, poznávať nové javy v prírode sa stali základom aj pre vytvorenie nových mravných zásad, ktoré by umožňovali slobodne myslieť a konať.

Agafonová (2006) rovnako ako iní autori vidí úsilie novovekej etiky vysvetliť a zdôvodniť mravnosť ako objektívny zákon a tiež ako subjektívno-osobnostný fenomén. Na epikureizmus nadviazala novoveká etika dvoma prúdmi – empirizmom, reprezentovaným najmä T. Hobbesom (1588 - 1679) a racionalizmom, ktorého predstaviteľom v tejto oblasti bol B. B. Spinoza (1632 – 1677). Hoci sa líšili v úvahách o skutočnom živote v jednom sa zhodli. Neodvolávajú sa na žiadnu autoritu, ale používajú argumenty, ktoré vychádzajú z rozumu a môžu byť „preskúšané“ každým mysliacim človekom.

Ďalším významným predstaviteľom novovekej etiky bol I. Kant (1724 - 1804), ktorého ústredným pojmom etiky sa stáva povinnosť. Povinnosťou nie je konať mravné dobro, ale je mravným dobrom konať povinnosť. Aj podľa Siroviča (1998) Kant reprezentuje vyvrcholenie novovekých etických teórií.

1.2.3 Etické teórie 19. a 20. storočia

Pre filozofiu 19. storočia je typické, že v nej vystupuje len veľmi málo nových filozofických systémov. Do popredia sa dostali otázky, ktoré vyplynuli z novovzniknutých problémov v spoločnosti.

J. S. Mill (1806 - 1873) kladie dôraz na sociálnu povahu mravného citu. Tým, že sa človek rodí do organizovanej spoločnosti, že sa zúčastňuje spoločnej práce na spoločných záujmoch a cieľoch, silnie v ňom vedomie, že má s inými ľuďmi spoločné sociálne ciele a zvyká si na to, dávať týmto sociálnym cieľom prednosť. Väčšina odborníkov ho označuje za najvýznamnejšieho anglického filozofa 19. storočia. 20. storočie prinieslo zo sebou ďalšie problémy. Predovšetkým dve svetové vojny ovplyvnili život človeka a viedli ho od pesimizmu k hedonizmu, k hľadaniu šťastia a ataraxie, alebo ho viedli k utilitarizmu a materializmu. Časť filozofov, ako bol Nietzsche (1844 - 1900), Schopenhauer (1788 - 1860), Bergson (1859 - 1941), sa priklonila k individualizmu.

Pretechnizovanosť spoločnosti vedie k otupovaniu citovosti. Zmenil sa hodnotový rebríček človeka. Na prvé miesto sa o všeobecnosti dostávajú materiálne hodnoty pred schopnosťou človeka pomôcť iným, obetovať tak vlastné pohodlie. Filozofi 20. storočia, rovnako ako ich predchodcovia, si tento stav uvedomujú a hľadajú cesty, ako dosiahnuť, aby človek bol predovšetkým schopný mravného konania. Obraz etiky je veľmi komplikovaný, lebo sa do jej vývoja výraznejšie premieta sociálna pozícia autorov (liberalizmus, konzervativizmus, fašizmus, marxizmus-leninizmus a pod.). Do etického myslenia sa premietajú aj rôzne gnozeologické pozície etikov (racionalizmus, iracionalizmus, objektívny či subjektívny idealizmus, ale i materializmus, individualizmus, sociálne etiky, atď.). Svoje klady ale aj zápory má taktiež spojenie etiky so psychológiou, axiológiou, filozofickou antropológiou či technokratickými tendenciami v spoločenských vedách.

Novovek s novými ekonomickými a vedeckými možnosťami priniesol aj nové problémy a pohľady na etiku človeka. Rozmanitosť profesií a zložitosť problémov však vyžaduje, aby sa vytvorila nielen jedna všeobecná etická koncepcia, ale aby sa v každom povolaní vytvoril štandard či kódex, ktorý bude platný pre ten - ktorý druh činnosti (Martinková, 2002).

1.3 ETICKÁ VÝCHOVA

Etická výchova ponúka pomoc pri riešení závažných problémov dnešnej doby, ktoré ohrozujú človeka nielen v rovine jeho fyzickej existencie, ale predovšetkým v rovine duchovnej a morálnej (Roche Olivar, 1992).

Lomnický (2010) považuje za predpoklad výchovy jej pozitívne hodnotové zameranie. Oblasť výchovy je však podľa neho natoľko zložitá, že nevieme predpokladať jej hodnotovú afinitu.

Vo všeobecnosti definujeme výchovu ako „profesionálne, odborné a cieľavedomé udržiavanie, zdokonaľovanie a rozvíjanie pozitívnych a funkčných možností človeka, psychických funkcií, procesov a vlastností osobnosti“ (Zelina, 2004 In Lomnický, 2010, s. 9).

Etická výchova sa prvom rade zameriava na výchovu k prosociálnosti, ktorá sa odráža v morálnych postojoch a v regulácii správania. Správanie človeka je možné označiť za prosociálne, ak:

- *je zamerané v prospech iných osôb, skupín alebo spoločenských cieľov bez očakávania vonkajšej odmeny,*
- *podporuje pozitívnu reciprocitu (vyvoláva tendenciu k prosociálnemu správaniu recipienta),*
- *rešpektuje identitu, tvorivosť a iniciatívu implikovaných osôb alebo skupín.*

Pre etickú výchovu je primárny rozvoj etických postojov a prosociálneho správania. Účinná etická výchova vyžaduje systematické a dlhodobé pôsobenie. Cieľom etickej výchovy je formovanie mravne zrelého človeka, ktorý sa riadi určitými spoločensky uznanými morálnymi pravidlami – morálkou (Fulková, 2002, s. 100).

Etická výchova ako celok, so všetkými svojimi zložkami, vytvára základ, na ktorý je možno nadviazať a ktorý je vhodné uplatniť pri riešení konkrétnych životných situácií.

1.3.1 Etická výchova páchatel'a trestných činov

Čavarová popisuje osobitné výchovné postupy pri zaobchádzaní s odsúdenými, ktoré sa realizujú so zámerom odstraňovania subjektívnej príčiny trestnej činnosti spočívajúce najmä v postojovej, hodnotovej a emocionálnej sfére osobnosti, ich aplikovanie je v systéme penitenciárneho zaobchádzania nezastupiteľné. Pôsobenie cestou

osobitných výchovných postupov by malo byť bazálnou súčasťou procesu zaobchádzania s každým odsúdeným, pričom podmienky tohto procesu sú dané vhodne i tým, že výkon trestu a zaobchádzanie s odsúdenými sa uskutočňujú v podmienkach vonkajšej a vnútornej diferenciacie odsúdených, ktorej predpokladom je prepracovaný psychodiagnostický systém aplikovaný u všetkých odsúdených nastupujúcich do výkonu trestu (Čavarová, 2002).

Etická výchova páchatel'ov trestných činov je súčasťou výchovy, ktorá cieľavedome formuje človeka v súlade s cieľmi a úlohami, ktoré si dáva spoločnosť. Zahrňuje starostlivosť o celkový telesný a duševný vývoj, osvojenie určitých poznatkov a činností, praktických zručností a návykov, noriem a pravidiel chovania, formovanie žiaducich mravných vlastností a charakterových rysov, rozvoj potrieb, záujmov, citov ako predpoklad začleňovania ľudí do výrobnéj a inej spoločenskej činnosti. V prípadoch ochrannéj výchovy nariadenej súdom, ktorej účelom je odstrániť následky vplyvu nevhodného prostredia a nesprávnej výchovy sa táto uskutočňuje vo zvláštnych výchovných zariadeniach. Domovy výchovy mládeže (výchovne dorast) sú výchovné zariadenia pre nepľnoletú, mravne narušenú mládež s dokončenou povinnou školskou dochádzkou. Tu sa poskytuje ochranná výchova nariadená súdnym rozhodnutím. Tieto domovy poskytujú mládeži všestrannú výchovnú starostlivosť, ubytovanie, stravu a ošatenie. Pri domovoch výchovy mládeže sú zriadené školy dielne, alebo iné potrebné pracoviská.

Etická výchova dospelých páchatel'ov trestných činov v súčasnej dobe je vykonávaná v nápravne – výchovných ústavoch. Väzenie nebolo vždy obvyklým trestom. V otrokárskej spoločnosti a v počiatkoch feudalizmu bolo používané iba veľmi málo. Neskoršie namiesto väzenia sa používalo nútených prác tzv. galejí. Postupne bol trest odňatia slobody používaný v mestskom práve. Zvláštnym prípadom bolo väzenie dlžné, exekučný prostriedok k vynúteniu zaplatenia dlžnej čiastky. Väzenie podliehalo u nás ešte v prvej polovici 19. storočia feudálnym pánom. Až počiatkom 50. rokov bolo väzenstvo zoštátnené a podriadené postupne ministerstvu spravodlivosti. Začiatky trestu odňatia slobody v dnešnom ponímaní siahajú do 16. storočia, kedy boli v Holandsku zakladané väznice pre tulákov, žobrákov a podobne, ktorý mali byť učený k poctivej – disciplinovanej a zodpovednej práci. Často však bývali aj tresty ako samoväzba, ťažké práce, telesné tresty za porušenie disciplíny a podobne. Až poslednej dobe vytvorili podmienky k tomu, aby trest odňatia slobody plnil výchovnú úlohu. U nás sa odňatie slobody vykonáva zásadne, ako už bolo spomenuté, v nápravno výchovných ústavoch.

Predpokladom účinného výchovného pôsobenia je vhodné roztriedenie (diferenciácia) väzňov podľa ich osobných vlastností, predovšetkým podľa:

- *veku,*
- *pohlavia,*
- *zdravotného stavu,*
- *povahy spáchaného trestného činu,*
- *dĺžky uloženého trestu,*
- *pracovnej kvalifikácie,*
- *stupňa a povahy narušenia.*

Nápravne výchovná činnosť je súhrnom pôsobenia stanoveného poriadku a disciplíny, výchovy spoločensky prospešnou produktívnou prácou a kultúrne výchovnou prácou s odsúdenými. Odsúdený pracujú v podstate za rovnakých pracovných podmienok ako iní pracujúci (rovnaký plat, rovnaká pracovná doba, nemocenské poistenie, sociálne zabezpečenie). Z výkonu trestu je odstránené všetko čo by ponížovalo ľudskú dôstojnosť.

2 PÁCHATEĽ TRESTNÝCH ČINOV A PRIESTUPKOV

2.1 POJEM PRIESTUPKU

Základným prameňom priestupkového práva je zákon SNR č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov (ďalej len zákon o priestupkoch). Zákon o priestupkoch bol prijatý v roku 1990 v nadväznosti na súbežne prijatú novelu trestného zákona. Nahradil tak predchádzajúcu takmer 30 rokov platnú právnu úpravu zákon č. 60/1961 Zb. o úlohách národných výborov pri zabezpečovaní socialistického poriadku. Zákon o priestupkoch sa viac krát menil a dopĺňal dôsledkom prebiehajúcich spoločenských zmien (Zákon č. 372/1990).

Podľa § 1 zákona č. 372/1990 Z.z. o priestupkoch je *priestupok* zavinené konanie, ktoré porušuje alebo ohrozuje záujem spoločnosti a je za priestupok výslovne označené v zákone o priestupkoch alebo v inom zákone, ak nejde o iný správny delikt postihnutelný podľa osobitných právnych predpisov, alebo o trestný čin. Priestupkom nie je konanie, ktorým niekto odvracia:

- a) *primeraným spôsobom priamo hroziaci útok na záujem chránený zákonom alebo*
- b) *nebezpečenstvo spôsobom priamo hroziace záujmu chránenému zákonom, ak týmto konaním nebol spôsobený zrejme rovnako závažný následok ako ten, ktorý hrozil, a toto nebezpečenstvo nebolo možné v danej situácii odstrániť inak.*

Protiprávne konania, ktoré sa kvalifikujú ako správne delikty, tvoria početnú skupinu rôznorodých skutkov. Správne delikty sa členia na tieto hlavné skupiny:

- *priestupky,*
- *správne delikty fyzických osôb a právnických osôb,*
- *správne disciplinárne delikty,*
- *správne poriadkové delikty.*

Z uvedeného členenia je zrejmé, že priestupky sú len jednou, hoci veľmi početnou podskupinou správnych deliktov (Zákon č. 372/1990).

2.1.1 Konanie o priestupkoch

Konanie o priestupkoch je osobitné konanie upravené špeciálnym zákonom – zákonom SNR č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov, pričom subsidiárne platí zákon č. 71/1967 Zb. o správnom konaní v znení neskorších predpisov. Konanie o priestupkoch je vo svojej podstate osobitným druhom správneho konania. Poslaním procesno-právnych ustanovení je, aby sa účelne bez zbytočných prieťahov správne a objektívne zistilo, či došlo k spáchaniu priestupku, kto ho spáchal a za akých okolností a či vôbec a akú sankciu treba uložiť páchateľovi priestupku za jeho protiprávne konanie.

Procesné ustanovenia upravujú postup pred začatím konania o priestupku, t.j. objasňovanie priestupkov (nie každý priestupok sa objasňuje), odloženie veci, začatie konania, príslušnosť na konanie o priestupku, postavenie účastníkov konania, ústne pojednávanie, zastavenie konania, rozhodnutie o priestupku, blokové, rozkazné konanie a výkon rozhodnutia.

Ústne pojednávanie, rozhodnutie o priestupku a výkon rozhodnutia je dominantnou fázou konania o priestupku. O priestupku koná správny orgán v prvom stupni ústne pojednávanie. Na ústnom pojednávaní sa rozhoduje o vine a o sankcii za priestupok. Správny orgán môže uložiť sankciu:

- *pokutu*
- *pokarhanie*
- *zákaz činnosti*
- *prepadnutie veci*

2.2 POJEM TRESTNÉHO ČINU

Trestný čin je protiprávny čin, ktorého znaky sú uvedené v trestnom zákone. Presný popis znakov trestných činov má význam preto, aby všetky orgány používali zákon jednotne a aby občania mohli poznať, čo je trestné, popis je teda dôležitý pre dodržiavanie zákonnosti.

V Slovenskom novelizovanom trestnom zákone č. 300/2005 Z.z. § 8 je trestný čin definovaný ako protiprávny čin, ktorého znaky sú uvedené v tomto zákone, ak tento zákon neustanovuje inak. V § 9 je trestný čin rozdelený na prečin a zločin.

§10 Prečin je:

- a) *trestný čin spáchaní z nedbanlivosti,*
- b) *úmyselný trestný čin, za ktorý tento zákon v osobitnej časti ustanovuje trest odňatia slobody z hornou hranicou trestnej sadzby neprevyšujúcou päť rokov. Nejde o prečin, ak vzhľadom na spôsob vykonania činu a jeho následky, okolnosti, za ktorých bol čin spáchaní, mieru zavinenia a pohnútku páchatel'a je jeho závažnosť nepatrná.*

V § 11 je zločin definovaný ako úmyselný trestný čin, za ktorý tento zákon v osobitnej časti ustanovuje trest odňatia slobody s hornou hranicou trestnej sadzby prevyšujúcou päť rokov. O zločin ide aj vtedy, ak v prísnejšej skutkovej podstate prečinu spáchaného úmyselne je ustanovená horná hranica trestnej sadzby prevyšujúca päť rokov.

Zločin, za ktorý tento zákon ustanovuje trest odňatia slobody z dolnou hranicou trestnej sadzby najmenej osem rokov, sa považuje za obzvlášť závažný (Zákon č.300/2005 Z.z. Trestný zákon s.18-20).

2.3 CHARAKTERISTIKA PÁCHATEĽA TRESTNÉHO ČINU A PRIESTUPKU

Páchatel'om trestného činu môže byť len fyzická osoba, ktorá nie je nepríčetná a je trestne zodpovedná (dosiahla 14 rokov). Stíha sa nielen trestný čin dokonaný, ale i niektoré jeho predošlé vývojové štádiá (príprava a pokus). Trestná je taktiež účasť na trestnom čine. Jednanie právom dovolené, alebo prikázané, nie je trestným činom. Niektoré také prípady vymedzuje priamo trestný zákon (Nutná obrana a krajná núdza a pod.). Trestnosť činu môže dodatočne zaniknúť, predovšetkým účinnou ľútosťou, premlčaním trestného stíhania, poprípade milosťou prezidenta republiky (Novotný a kol., 2003, s. 131-132).

Orgány štátnej správy Slovenskej republiky a obce vedú občanov k tomu, aby dodržiavali zákony a ostatné právne predpisy a rešpektovali práva spoluobčanov, dbajú najmä o to, aby občania nesťažovali plnenie úloh štátnej správy a obcí a nenarušovali verejný poriadok a občianske spolunažívanie (Tóthová, 1982, s. 41)

Na zodpovednosť za priestupok stačí zavinenie z nedbanlivosti, ak zákon výslovne neustanoví, že je potrebné úmyselné zavinenie.

1. Priestupok je spáchaní z nedbanlivosti, ak páchatel':
 - a) *vedel, že môže svojim konaním porušiť alebo ohroziť záujem chránení zákonom, ale bez primeraných dôvodov sa spoliehal na to, že tento záujem neporuší, alebo neohrozí, alebo*
 - b) *nevedel, že svojim konaním môže porušiť, alebo ohroziť záujem chránení zákonom, hoci to vzhľadom na okolnosti a na svoje osobné pomery vedieť mal a mohol.*

2. Priestupok je spáchaní úmyselne, ak páchatel':
 - a) *chcel svojim konaním porušiť alebo ohroziť záujem chránení zákonom, alebo*
 - b) *vedel, že svojim konaním môže porušiť alebo ohroziť záujem chránení zákonom, a pre prípad, že ho poruší alebo ohrozí, bol s tým uzrozmenný.*

Konaním sa rozumie aj opomenutie takého konania, na ktoré bol páchatel' vzhľadom na okolnosti a svoje osobné pomery povinný (Zákon o priestupkoch č. 372/1990 Zb.).

2.3.1 Páchanie trestnej činnosti

Kriminalita je taká forma deviantného správania, ktorá je v rozpore s normami uvedenými v trestnom zákone (Tokárová a kol., 2003).

Trestnej činnosti a násilného správania sa dopúšťajú nielen deti zo slabších sociálno-ekonomických rodín, neúplných a dezintegrovaných rodín, ale aj bohatých a navonok usporiadaných rodín, kde deti nie sú pod dostatočnou rodičovskou kontrolou (Macíková, 1995, s. 109).

Je skutočnosťou, že kriminálneho jednania sa dopúšťajú aj ľudia s primeranou, alebo dokonca veľmi prísnu výchovou, ktorí si osvojili patričné normy spoločnosti, netrpia nedostatkom sebaovládania a bežne nepodliehajú tlaku okamžitého uspokojenia potrieb. Inak povedané, faktická znalosť morálnych a zákonných noriem ešte neznamená, že sa konkrétny človek bude vo svojom správaní podľa nich riadiť. Kriminalita ako inštrumentálne správanie znamená, že kriminálne konanie je účelové (inštrumentálne) a slúži ako prostriedok k dosiahnutiu privátneho žiaduceho cieľa. S pravidla sa uplatňuje v situácii, ktorá je pre konkrétneho jedinca veľmi dôležitá, domnieva sa, že môže veľa získať alebo stratiť. V prípade, že nemôže dosiahnuť

vytýčený cieľ poctivým spôsobom, nastupuje veľké pokušenie získať vytúžené ciele nečestným, kriminálnym konaním (Čirtková, 2004b, s.166-167).

Pri spáchaní trestného činu platí, že páchatel' sa snaží nezákonným spôsobom poškodzujúcich ostatných členov spoločnosti získať nezaslúžené výhody a opovrhuje pritom záujmami kolektívu, spoločnosti (Jakovlev, 1973).

Pokiaľ chceme zabrániť páchaniu trestnej činnosti, prípadne vytipovať neskorších páchatel'ov trestnej činnosti alebo deštruktívne vplývať na deviantné skupiny, musí účinnými preventívnymi opatreniami zasiahnuť aj škola (Macíková, 1995, s.108).

2.3.2 Osobnosť páchatel'a trestného činu

Osobnosť páchatel'a treba chápať nielen z užšieho vymedzeného etického významu, ale predovšetkým zo širšieho spoločenského hľadiska, ako sa táto osobnosť zo spoločenského pohľadu prejavuje vzhľadom na spoločenské konvencie vo vzťahu k iným jedincom, akým spôsobom si naplňa svoju existenciu, podstatu vlastného bytia (Kozoň, 2006, s. 120).

Jakovlev presnejšie popisuje páchatel'a ako niekoho, kto koná proti stanoveným normám. Myšlienka, že za určitých sociálnych podmienok môže byť značná časť trestných činov normálnou reakciou normálnych jedincov na nenormálne podmienky sociálneho prostredia je teda v priamom rozpore so všetkými koncepciami v kriminológii. Osobnosť páchatel'a je narušená predovšetkým v oblasti osobnosti, čím sa výrazne odlišuje od osobnosti v bežnej populácii (Jakovlev, 1973, s. 24-25).

Zatiaľ čo kriminologické koncepcie sa zaoberajú rôznymi možnosťami, ktoré podnecujú kriminálne javy, etická výchova k nim pripisuje z pohľadu zúčastnených jednotlivcov, t.j. páchatel'ov, obeť a svedkov. Samotný pojem osobnosť skrýva jednu z kľúčových tém kriminálnej oblasti práva. V etickej výchove pojem osobnosti otvára priestor pre širokú škálu problémov, hľadísk a otázok skúmania. Je zrejmé, že každý výskum kriminality sa začína, alebo končí problematikou osobnosti. V etike označuje tento pojem širokú škálu konkrétnych polôh, najčastejšie na procesnom postavení jednotlivca (Heretik, 1999, s. 80).

Týmto spôsobom vzniká problematika osobnosti obvineného, obžalovaného, odsúdeného a konečne prepusteného. Osobnosť páchatel'a prechádza všetkými oblasťami etickej výchovy v závislosti na fáze uplatňovania práva je bližšie špecifikovaná, to znamená, že hovoríme o osobnosti podozrivého a obvineného, o osobnosti odsúdeného a osobnosti prepusteného. Všetky tieto varianty zastrešuje

súhrnný pojem osobnosti páchatel'a. V súvislosti s osobnosťou páchatel'a sa etická výchova zaujíma o dva druhy otázok. Ako dospieva jedinec k pripravenosti konať kriminálnym spôsobom, to znamená aké duševné pochody a vlastnosti vedú k trestnej činnosti a udržuju ju v chode a dávajú jej konkrétnu podobu. Druhá otázka znie, či sa páchatelia vyznačujú konkrétnymi psychickými zvláštnosťami, ktorými sa odlišujú od nepáchatel'ov. V takomto prípade skúma o aké zvláštnosti ide. Tieto otázky vyjadrujú v zjednodušenej podobe východzie pozície dvoch prístupov k štúdiu osobnosti páchatel'a trestného činu:

- *procesuálny (dynamický)*
- *štruktúrálly (typologický)*

Spravidla typológia osobnosti páchatel'ov trestných činov slúži ako nástroj poznávania osobnosti konkrétneho páchatel'a a súčasne sa uplatňuje ako návod pre diferencovaný prístup k páchatel'ovi. Existuje celý rad forezných typológií. Niektoré vychádzajú z telesnej konštitúcie a dávajú ju do súvislosti s duševným založením a konkrétnou podobou kriminálneho konania, niektoré pracujú len s minimálnym počtom psychických charakteristík, iné kladú dôraz na motivačné konanie a životnú cestu. V praxi sa využíva typológia, ktorá vznikla zovšeobecnením viacerých typológií osobnosti páchatel'a (Čirtková, 2004a, s. 97).

Čirtková (2004) rozlišuje päť základných typov osobnosti páchatel'a a to:

- *socializovaný (normálny typ)* - Osobnosť tohto typu najlepšie vystihuje prívlastok normálna, i keď na prvý dojem pôsobí málo informatívne, vyjadruje však veľmi dôležitú okolnosť, t.j. že ide okolnosť, na ktorú sa vzťahujú všeobecné poznatky o chovaní a prežívaní. Konkrétne to znamená napr. že myšlienkové pochody a vôbec všetka dynamika prežívania (city) sú zrozumiteľné, fungujú primárne aj sekundárne potreby tak, ako je známe z výkladu etiky človeka. Reakcie na spáchaní trestný čin zodpovedajú bežným predstavám (ľútosť, smútok, obavy o ďalšiu životnú cestu). Spáchaní skutok má skôr epizodický charakter, vybočuje z doterajšej životnej cesty a jeho motivácia je prehľadná. (Čirtková, 2004b, s. 92)
- *neurotický typ* - Jeho osobnosť je nápadná tým, že sa v nej vyskytujú väčšie či menšie neurotické poruchy (zvýšená úzkosť, dráždivá slabosť, depresívne ladenie). Je prirodzené, že neurotické prvky osobnosti príznačným spôsobom vchádzajú do kriminálneho konania. Premietajú sa do motivácie aj do spôsobov spáchania. Pokiaľ ide o spôsob spáchania činu, predpokladá sa určitý typický

rukopis neurotického páchatel'a. K nemu patrí napr. amatérske prevedenie činu, zanechanie zreteľných stôp, chaotický útek z miesta činu a neúčelový, či neinštrumentálny charakter. Konanie a zaobchádzanie s neurotickým typom je prirodzene komplikovanejšie, ako je u sociálneho typu. Zdôrazňuje sa predovšetkým pozitívna atmosféra a jednoznačná komunikácia. (Čirtková, 2004b, s. 40-41).

- *psychopatický typ* - Všeobecne u tohto typu páchatel'a predpokladá značný podiel osobnosti na kriminálnom konaní. Osobnosť (jej temperamentné a charakterové vlastnosti a rysy). Výraz psychopatická osobnosť je diagnostickým termínom, ide o diagnózu, ktorá sa používa pre jedincov prejavujúcich sa svojráznymi, nápadnými a zvláštnymi spôsobmi chovania a prežívania. Psychopati bývajú vo svojom okolí označovaní za čudákov. Jednanie so psychopatmi je veľmi náročné v bežných životných situáciách, a o to viac v závažných situáciách (Čirtková, 2004b, s. 42-44).
- *mentálne nedostačivý typ* - Ide o typ páchatel'a, ktorého osobnosť sa vyznačuje nízkou inteligenciou. Jeho všeobecné rozumové schopnosti s nižšie než je zvykom. Inak povedané, že sa jedná o primitívnu osobnosť páchatel'a trestného činu. Rozpoznať tento typ páchatel'a býva ľahké. Nízka rozumová vybavenosť sa nedá prehliadnuť (napr. na spôsobe vyjadrovania) (Čirtková, 2004b, s. 42-44).
- *psychotický typ* - Psychotickým typom sa myslí páchatel', ktorý v dobe trestného činu trpí niektorou z konkrétnych podôb najťažšieho duševného ochorenia t.j. psychózou. Ak sa dopustí psychotik kriminálneho činu, ide predovšetkým o násilné trestné činy. Na prvý pohľad je spáchaní trestný čin nenápadní svojou bizarnosťou, nezrozumiteľnosťou a aj výnimočne svojou brutalitou (Čirtková, 2004a, s. 82-83).

3 VÝCHOVA A JEJ ÚČINKY NA PÁCHATEĽA TRESTNÉHO ČINU

Hlavným zámerom výchovy je vytváranie predpokladov na zaradenie sa do občianskeho života. Výchova pripravuje odsúdených na rešpektovanie zákonov, spoločenskej morálky a sociálnych noriem. Pozornosť sa venuje aj obmedzovaniu negatívnych vplyvov výkonu trestu na osobnosť. Pre každého odsúdeného sa vypracuje individuálny resocializačný program ako súhrn výchovných liečebných prostriedkov. Na vypracovaní programu sa podieľajú sociálni pracovníci, psychológovia, pedagógovia. Základnými formami sú individuálna a skupinová práca. Komunitný systém vytvára predpoklady na ich aktívne využívanie. Pri odstraňovaní subjektívnych príčin trestnej činnosti sa venuje pozornosť najmä postojovej, hodnotovej a emocionálnej sfére osobnosti. Rozvíjajú sa pozitívne osobné vlastnosti odsúdených, úcta k iným, sebaúcta, vzťah k rodine a celkový zmysel pre zodpovednosť za kvalitu vlastného života.

Trest odňatia slobody je základným meradlom prísnosti trestu ako reakcie spoločnosti na konanie, ktoré je považované za trestný čin. Trest odňatia slobody v súčasnosti nie je jediným používaným trestom, používajú sa aj peňažné sankcie, rôzne druhy zákazov a príkazov a používajú sa aj opatrenia, ktoré nie sú spojené s odňatím slobody, t.j. trestať páchatel'ov trestných činov trestami, ktoré nie sú spojené s odňatím základného ľudského práva – slobody. V súčasnosti práve tieto druhy opatrení ešte len vstupujú do povedomia tak odbornej ako aj laickej verejnosti. S uvedenou problematikou sa spájajú pojmy probácia, mediácia (Katona, G. 2005, s. 380-384).

3.1 MEDIAČNÍ A PROBAČNÍ ÚRADNÍCI

Pojem *mediácia* je chápaný ako prepracovaný proces uplatňovaný v oblasti práva, poradenstva, psychológie a v iných oblastiach spoločenského života. Je to pomerne čerstvý spôsob riešenia konfliktov a sporov medzi dvoma občanmi za pomoci odbornej tretej strany. Slovo mediácia pochádza z latinského médium, čo znamená stred, prostredný, uprostred stojaci, nestranný. Mediáciu možno definovať, ako alternatívnu metódu riešenia konfliktov, ktorá využíva prítomnosť prostredníka resp. mediátora.

Mediácia ako mimosúdne sprostredkovanie riešenie konfliktu medzi páchatelom trestného činu a poškodeným, a to za aktívnej kooperácie mediátora, je súčasťou právneho systému, tak ako aj špecializovaný dohľad nad obvinenými, obžalovanými, odsúdenými – probácia (Katona, 2005, s. 380-384).

Podľa zákona č. 420/2004 Z. z. je mediátorom každá fyzická osoba zapísaná v registri mediátorov, na ktorej sa osoby zúčastnené na mediácii dohodnú a ktorá funkciu mediátora prijme. Strany majú možnosť dohodnúť sa na osobe mediátora, resp. si zvoliť niekoľkých mediátorov a zároveň majú možnosť mediátora v ktorejkoľvek etape mediačného konania odvolať.

Mediátor pomáha stranám konfliktu dospieť k urovnaniu sporu a nájsť vzájomné prijateľné riešenie danej situácie. Ako nestranného a nezávislého odborníka viazaného zákonnou povinnosťou mlčanlivosti, si mediátora vyberajú strany sporu samé. Podporuje schopnosť účastníkov urovnať konflikt vlastnými silami. Mediátor by mal byť, odborníkom na efektívne vyjednávanie, ktorý navrhuje spôsoby riešenia konfliktov, ale, o spôsobe riešenia nerozhoduje.

Pojem mediácia nie je chápaný jednoznačne, preto je vhodné označiť ho podľa významu kontextu, v ktorom je používaný. Mediáciu na základe tohto môžeme definovať ako mimosúdne sprostredkovanie za účelom riešenia sporu medzi obvineným (prípadne odsúdeným) a poškodeným, ktoré smeruje k vyriešeniu konfliktného stavu a je vykonané v súvislosti s trestným konaním (Mediácia, 2011).

Požiadavka na začatie mediácie môže vzísť z rôznych strán, od:

- *odsúdeného,*
- *poškodeného – a to buď priamo, alebo sprostredkovane,*
- *inštitúcie,*
- *rodinného príslušníka (bulletin MS SR).*

Z hľadiska bezpečnosti poškodených delíme mediáciu nasledovne:

- *nepriama prostredníctvom mediátora (napr. poštou, odkazmi)*
- *zástupná*
- *priama (bulletin MS SR)*

Princípy mediácie umožňujú oveľa hlbšie zasiahnutie odsúdených a zlepšenie ich motivácie k bezproblémovému životu. Majú umožniť poškodeným zníženie

psychických a finančných škôd, zlepšujú sociálno - právnu istotu občana, nielen poškodeného a takisto majú zlepšiť možnosť spätného začlenenia páchatel' trestného činu do spoločnosti.

Cieľom mediácie je teda zmiernenie resp. urovnanie konfliktného stavu spojeného sospáchaným trestným činom, čo zvyčajne vedie k odstráneniu spôsobenej škody a následkom. Probáciou sa na druhej strane sleduje zvýšenie výchovného efektu, uloženého trestu páchatel'ovi a zníženie rizika recidívy (Katona, 2005, s. 380-384).

Pod pojmom *probácia* rozumieme podmienené odsúdenie s dohľadom. V súčasnej praxi má však dve nevýhody:

- *sudcovia súčasnosti nemajú dost' času, informácií a predvídavosti pri určovaní podmieneného trestu a berú ho ako ľahší trest,*
- *ľudia v podmienke nemajú podporu a vedenie.*

Uplatnenie probácie umožňuje páchatel'ovi zostať v spoločnosti, udržiavať styky s rodinou i širším sociálnym prostredím. Páchatel' môže viesť normálny život, učiť sa prijímať zodpovednosť za svoje konanie. Pretože páchatel' musí dosiahnuť nápravu priamo v spoločnosti, v styku s ostatnými občanmi, je v lepšej situácii ako ten, kto je umiestnený v uzavretom ústave. Od toho sa odvíja celý rad ďalších výhod, napr. tým, že páchatel' zostáva naďalej v spoločnosti, môže živiť seba i rodinu a môže jednoduchšie uhradiť škodu spôsobenú trestným činom (Sotolář, 2000, s. 26).

Pojem probácia je z historického hľadiska inštitútom pochádzajúcim z anglosaského práva a jej podstatou je konštruktívna metóda prevýchovy a jej pozitívneho ovplyvňovania správania páchatel'a trestného činu, ktorá je založená na účinnej kombinácii prvkou kontroly, pomoci a poradenstva (Sotolář, 2000, s. 24-25).

Autorita probačných úradníkov je na rozdiel od mediátorov odvodená od autority súdov, probačných úradníkov teda nemožno chápať, len ako sociálnych pracovníkov, aj keď niektoré metódy ich prístupu k obvineným (resp. odsúdeným) majú prvky sociálneho, pedagogického, psychologického poradenstva, či pomoci. Činnosť probačných úradníkov týmto spôsobom prispieva k naplneniu zmyslu trestnej spravodlivosti, alternatívnych trestov a vôbec alternatívnych spôsobov riešenia trestných vecí.

3.1.1 Činnosť mediačného a probačného úradníka

Mediačný a probačný úradník napomáha tomu, aby:

- *trestná vec mohla byť vo vhodných prípadoch prejednaná v niektorom s osobitných spôsobov trestného konania,*
- *mohol byť uložený a riadne vykonaný trest, nespojený s odňatím slobody,*
- *mohla byť väzba nahradená iným vhodným opatrením. Na tento účel probačný a mediační úradník:*
 - a) *obstaráva podklady týkajúce sa osoby obvineného o jeho rodinnom, sociálnom a pracovnom prostredí,*
 - b) *utvára podmienky na rozhodnutie o podmiennečnom zastavení trestného stíhania, alebo schválení zmieru,*
 - c) *uskutočňuje úkony na účely uzavretia dohody medzi poškodeným a obvineným o náhrade škody, ktorá vznikla trestným činom, alebo na účely odstránenia ujmy, ktorá vznikla trestným činom,*
 - d) *vykonáva dohľad nad správaním obvineného v priebehu skúšobnej doby a kontrolu výkonu trestu nespojených s odňatím slobody,*
 - e) *uskutočňuje pri výkone probácie a mediácie ďalšie úkony v trestnom konaní.*

Probačný a mediačný úradník na základe rozvrhu práce uskutočňuje v rámci svojej pôsobnosti úkony na písomný pokyn predsedu senátu, samosudcu a v prípravnom konaní prokurátora. Vo vhodných prípadoch v oblasti mediácie uskutočňuje úkony aj bez takého pokynu, najmä z podnetu poškodeného, alebo obvineného, pričom o tom probačný a mediačný úradník bez zbytočného odkladu písomne informuje príslušný orgán v trestnom konaní, na vykonanie mediácie je potrebný písomný súhlas predsedu senátu, alebo samosudcu a v prípravnom konaní prokurátora.

Pri výkone probácie a mediácie je probačný a mediačný úradník oprávnený získavať informácie a poznatky o osobe obvineného a stanoviská poškodeného, ktoré sú významné pre rozhodnutie súdu, alebo prokurátora.

Policajný orgán, vyšetrovateľ a prokurátor informujú probačného a mediačného úradníka, o prípadoch ktoré sú vhodné na vykonanie mediácie a najmä v konaní proti mladistvým postupujú, tak aby sa mediácia využila od vznesenia obvinenia.

Probačný a mediačný úradník vykonáva ochranný dohľad podľa osobitného zákona (Zákon 550/2003 Z.z.).

3.2 PENITENCIÁRNA A POSTPENITENCIÁRNA STAROSTLIVOSŤ

Slovensko je jednou z krajín, v ktorej je vysoká miera recidívy páchatel'ov trestnej činnosti, a to aj z dôvodu, že prakticky neexistovala takmer žiadna penitenciárna a postpenitenciárna starostlivosť. Až v roku 2005 bola táto oblasť legislatívne opravená vo viacerých predpisoch, ktoré sú vzájomne prepojené, (Zákon o probačných a mediačných úradníkoch, vyhláška, ktorou sa vydáva Poriadok výkonu trestu odňatia slobody, zákon o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele).

3.2.1 Penitenciárne zaobchádzanie s odsúdenými

Penitenciárne zaobchádzanie je spôsob kontaktu väzenského personálu s odsúdenými, ako aj všetky aktivity na dosiahnutie účelu výkonu trestu odňatia slobody.

Pri zaobchádzaní s odsúdenými vo výkone trestu odňatia slobody sa využívajú prostriedky osobitných výchovných postupov, kultúrno – osvetovej práce, zamestnávania odsúdených a pod. Tieto prostriedky sa používajú na dosiahnutie účelu výkonu trestu odňatia slobody a sústavne ho pripravovať na neskorší život na slobode, bez toho, aby sa dostal do konfliktu s právnymi normami. Preto je dôležité oddelenie odsúdených, u ktorých sú možnosti reedukácie a resocializácie sťažené. Pri uplatňovaní všetkých prostriedkov zaobchádzania však treba vytvoriť humánne prostredie, garantovať práva a oprávnené záujmy odsúdených, ktoré im boli zákonom priznané (pplk. Grajciar, D., poznámky).

Každý odsúdený má právo na:

- *poskytovanie pedagogickej, psychologickkej a sociálnej starostlivosti v súlade s jeho individuálnymi resocializačnými potrebami,*
- *individuálny resocializačný program, ktorý je súhrnom výchovných, liečebných a iných foriem zaobchádzania,*
- *zvyšovanie úrovne vzdelania.*

Každý odsúdený je povinný pracovať. Ide o vykonávanie prospešných prác v ústave, alebo mimo neho, v rozsahu najviac 4 hodiny denne, ak im v tomto nebráni zdravotný stav.

3.2.2 *Postpenitenciárna pomoc*

Zvláštny význam má problematika zaobchádzania s prepustenými s výkonu trestu odňatia slobody – postpenitenciárne zaobchádzanie. Ide predovšetkým o otázky prechodu odsúdeného z výkonu trestu odňatia slobody. Táto starostlivosť sa poskytuje z dôvodu predpokladu neschopnosti osoby po vykonaní trestu postarať sa sama o seba. Do roku 1990 bola u nás (v ČSSR) postpenitenciárna starostlivosť dvojakoého druhu.

- *nútená (podľa zákona č.44/1973 Zb. o ochrannom dohľade),*
- *dobrovoľná (po zrušení cit. Zákona) realizovaná podľa predpisov o sociálnom zabezpečení sociálnych kurátorov (www.justice.gov.sk).*

U niektorých odsúdených (hlavne s dlhšími trestami) vyvoláva tento prechod dokonca nejakú psychickú krízovú situáciu. Obdobie nasledujúce po výkone trestu je pre prepustených kritickým obdobím, kedy je najväčšie nebezpečenstvo, že sa vráti do kolají starého života a k svojim známym. Aj príslušný zákon určuje, že väznice majú vytvárať počas doby výkonu trestu predpoklady pre plynulý prechod odsúdených do samostatného spôsobu života po prepustení. Majú úzko spolupracovať s orgánmi sociálneho zabezpečenia, predovšetkým im však poskytovať potrebné informácie a umožňovať im s odsúdenými priebežný kontakt (Novotný, 2003, s. 325)

Ťažisko je v práci sociálnych kurátorov, prípadne v práci probačných úradníkov. Pre zvlášť ťažkých páchatel'ov s negatívnou prognózou bude potrebné vytvoriť formu núteného postpenitenciárneho zaobchádzania s dohľadom probačných pracovníkov spolupracujúcich so sociálnymi kurátormi. Resocializácia nie je uskutočniteľná bez zaistenia základných existenčných podmienok pre prepustenie. Ďalšou možnosťou je zriaďovanie verejno prospešných pracovných miest, kde by mohli nájsť uplatnenie hlavne osoby bez kvalifikácie. Významnou pomocou v postpenitenciárnej oblasti môže byť i charitatívna práca kresťanských združení a iných dobrovoľných pracovníkov.

Významným resocializačným a výchovným prostriedkom je aj podmienené prepustenie, ktoré sa u nás medzi laickou verejnosťou, aj medzi právnikmi často chybne chápe ako dobrodinstvo pre odsúdeného. Inštitút podmieneného prepustenia vychádza z myšlienky progresívneho výkonu trestu. Už možnosť podmieneného prepustenia ovplyvňuje pozitívne väzenskú atmosféru, dáva väzňom určitú perspektívu, môže väzňov stimulovať k pozitívnym aktivitám významným pre ich resociálizáciu, môže i paralizovať niektoré negatívne účinky z väzenského pobytu (Novotný, 2003, s.236).

Po prepustení z výkonu trestu odňatia slobody sa môže občan ocitnúť v hmotnej či sociálnej núdzi. Táto sa môže riešiť sociálnym poradenstvom, sociálnymi službami, dávkami sociálnej pomoci. Sociálno právna ochrana je činnosť zameraná na ochranu práv a právom chráneným záujmov občanov, najmä maloletých, sledovanie vývoja detí v ústavnej alebo ochrannej výchove.

3.3 TRESTNÁ ZODPOVEDNOSŤ MLADISTVÝCH

Osoby, ktoré v čase spáchania trestného činu dovŕšili štrnásť rok a neprekročili osemnásť rok svojho veku sa považujú za mladistvých. Mladistvý mladší ako 15 rokov, ktorý v čase spáchania činu nedosiahol takú úroveň rozumovej a mravnej vyspelosti, aby mohol rozpoznať jeho protiprávnosť, alebo ovládať svoje konanie, nie je za čin trestne zodpovedný. Osobitné ustanovenia o stíhaní mladistvých upravuje zákon č. 300/2005.

Účelom trestu u mladistvého je predovšetkým vychovať ho na riadneho občana, pričom trest má zároveň pôsobiť na predchádzanie protiprávných činov a primerane chrániť aj spoločnosť. Uložený trest má súčasne viesť k obnoveniu narušených sociálnych vzťahov a k začleneniu mladistvého do rodinného a sociálneho prostredia.

Účelom ochranného opatrenia a výchovného opatrenia u mladistvého je kladne ovplyvniť duševný, mravný a sociálny vývoj mladistvého so zreteľom na dosiahnutý stupeň jeho rozumového a mravného vývoja, na jeho osobné vlastnosti, rodinnú výchovu a prostredie, z ktorého pochádza, a tým mladistvého zároveň chrániť pred škodlivými vplyvmi a spoločnosť pred páchaním trestnej činnosti.

Pri ukladaní trestu, ochranného opatrenia alebo výchovného opatrenia sa prihliada na osobnosť mladistvého, jeho vek, rozumovú a mravnú vyspelosť, zdravotný stav, na jeho osobné, rodinné a sociálne pomery, pričom musia byť primerané povahe a závažnosti spáchaného činu a majú viesť k začleneniu mladistvého do rodinného a sociálneho prostredia tak aby predchádzali protiprávnym činom (Novotný, 2003, s.243).

3.3.1 Podmienečné upustenie od potrestania

Súd môže upustiť od potrestania mladistvého, ktorý spáchal prečin jeho spáchanie ľutuje a prejavuje účinnú snahu po náprave. Prečin nie je trestným činom, ak ho spáchal mladistvý, ak je jeho závažnosť malá.

Súd môže upustiť od potrestania prečinu aj vtedy, ak:

- *mladistvý spáchal čin v stave, ktorý bol vyvolaný duševnou poruchou a súd má za to, že ochranné liečenie ktoré zároveň ukladá, zaisť nápravu mladistvého lepšie ako trest, alebo*
- *sa voči mladistvému vykonáva ochranné opatrenie, alebo výchovné opatrenia a na dosiahnutie účelu zákona nie je potrebné uloženie trestu.*

Ak súd upustil od potrestania hľadá sa na mladistvého ako keby nebol odsúdený. Za uvedených podmienok môže súd podmiennečne upustiť od potrestania mladistvého, ak považuje za potrebné počas určenej doby sledovať správanie mladistvého.

Pri podmiennečnom upustení od potrestania súd určí skúšobnú dobu na až 1 rok. Zároveň môže mladistvému uložiť primerané obmedzenia a povinnosti smerujúce k tomu, aby viedol riadny život, spravidla mu uloží, aby podľa svojich síl nahradil škodu, ktorú spôsobil. Súd môže vzhľadom na okolnosti prípadu a osobu mladistvého ponechať podmiennečné upustenie od potrestania v platnosti napriek tomu, že mladistvý dal príčinu na uloženie trestu,

- *ustanoviť na mladistvým probačný dohľad,*
- *primerane predĺžiť skúšobnú dobu, nie však viac ako o jeden rok,*
- *ustanoviť výchovné opatrenia smerujúce k tomu aby viedol riadny život.*

Ak sa vyslovilo, že sa mladistvý u ktorého bolo podmiennečne upustené od potrestania trestu, osvedčil, alebo ak sa má za to, že sa osvedčil, hľadá sa na neho ako keby nebol odsúdený (Zákon č.301/2005 Z.z.).

3.3.2 Dôvody uloženia ochrannej výchovy a jej samotný výkon

Ochranná výchova sa vykonáva v osobitných ústavných zariadeniach (ochranná ústavná výchova), alebo sa môže vykonať aj v profesionálnej náhradnej rodine (ochranná rodinná výchova), ak to však vyžaduje zdravotný stav mladistvého, vykonáva sa prednostne v zariadení ústavnej zdravotnej starostlivosti.

Ak súd odsudzuje mladistvého môže mu uložiť ochrannú výchovu, ak

- *o výchovu mladistvého nie je náležite postarané a tento nedostatok nemožno odstrániť v rodine v ktorej žije*
- *doterajšie výchova mladistvého bola zanedbaná*
- *prostredie v ktorom mladistvý žije, neposkytuje záruku jeho riadnej výchovy.*

Ochranná výchova trvá pokiaľ to vyžaduje jej účel, najdlhšie však do dovŕšenia 18 roku veku mladistvého, ak to vyžaduje záujem mladistvého, môže ju súd predĺžiť do dovŕšenia jeho devätnásteho roku. V prípade ak by nebolo možno ochrannú výchovu vykonať ihneď nariadi súd na dobu od jej začiatku dohľad probačného a mediačného úradníka. (Zákon č.301/2005 Z.z.)

3.3.3 *Výchovné opatrenia*

Pri podmienenečnom upustení od potrestania, alebo v prípravnom konaní môžu byť na dosiahnutie účelu zákona uložené mladistvému výchovné opatrenia, ktoré sú

- *výchovné povinnosti a obmedzenia,*
- *napomenutie s výstrahou*

Výchovné opatrenia môže ukladať súd a v prípravnom konaní so súhlasom osoby, proti ktorej sa konanie vedie, aj prokurátor. Mladistvý môže kedykoľvek v priebehu trestného stíhania až do skončenia prípravného konania svoj súhlas odvolať písomným vyhlásením adresovaným prokurátorovi, že výkon výchovného opatrenia sa tým končí. Súd a v prípravnom konaní prokurátor môže mladistvému uložiť výchovné povinnosti a obmedzenia, najmä aby:

- *sa podrobil probačnému dohľadu vykonávanému probačným a mediačným úradníkom,*
- *býval s rodičom, alebo s iným dospelým, ktorý je zodpovedný za jeho výchovu,*
- *sa usiloval o vyrovnanie s poškodením,*
- *nahradil podľa svojich síl škodu spôsobenú trestným činom, alebo inak prispel k odstráneniu následku trestného činu,*
- *vykonával bezplatne vo voľnom čase spoločensky prospešnú činnosť,*
- *sa podrobil liečeniu škodlivej závislosti,*
- *sa podrobil vo svojom voľnom čase programu sociálneho výcviku, psychologickému poradenstvu, psychoterapeutickému, vzdelávaciemu, doškoloľovaciemu, rekvafikačnému, alebo inému vhodnému programu na rozvíjanie jeho sociálnych zručností a osobnosti mladistvého, ktorý nie je probačným programom (Zákon č 301/2005 Z.z.).*

3.3.4 Výkon trestu odňatia slobody u mladistvých

Účelom výkonu trestu je zabezpečiť ich výchovu a umožňovať ich odbornú prípravu na budúce povolanie.

Tí mladiství, ktorí ešte nedokončili povinnú školskú dochádzku (do 16 roku veku) sú povinný namiesto výkonu práce zúčastňovať sa vyučovania.

Mladiství vykonávajú trest odňatia slobody v osobitných nápravnovo-výchovných ústavoch. Na Slovensku je v súčasnosti zriadení jeden takýto ústav pre odsúdených mužov a odsúdené mladistvé ženy v Nitre.

Mladiství sa diferencujú do dvoch skupín podľa mentálnej vyspelosti. Každá skupina sa ešte delí na podskupiny s penitenciárneho hľadiska prognózy vychovávateľnosti (mentálne vyspelejší mladiství s priaznivou alebo nepriaznivou prognózou a intelektuálovo podpriemerní až defektní mladiství s priaznivou alebo nepriaznivou prognózou).

Keďže u mladistvých nie je ukončený vývoj osobnosti, mimoriadny význam nadobúda u nich kultúrno – osvetová práca, najmä vzdelanie, ale i záujmová činnosť (Matoušek a kol., 1998).

3.4 VÝCHOVNÁ PRÁCA POČAS VÝKONU TRESTU ODŇATIA SLOBODY

3.4.1 Miesto výkonu trestu

Prvé skutočné žaláre začali vznikať ešte pred vydaním prvých trestných zákonníkov. Iniciatívu pri budovaní prvých občianskych žalárov prevzali zánietení jednotlivci. Nazvali ich nápravnými domami. Ich zriaďovanie veľmi úzko súviselo s tendenciou ochudobňovania čoraz širších mas a s prudkým nárastom kriminality mladých ľudí. Preto cieľom skutočných nápravných domov bolo napraviť mladých zločincov, pričom v procese ich nápravy priznávali mimoriadnu úlohu spoločensky prospešnej práci.

Začiatkom 19. storočia, keď odňatie slobody začalo byť najčastejšie ukladaným druhom trestu, najmä v najrozvinutejších krajinách, začali nápravné domy určovať aj obsah a režim výkonu tohto trestu.

Väzenské systémy, ktoré v týchto krajinách vznikali, predurčili aj samotnú väzenskú architektúru. Musela vyhovovať požiadavkám bezpečnosti, oddelenia väzňov navzájom od seba, zabezpečiť organizáciu života vo väzení, zamestnanie väzňov a hospodárny

chod zariadenia. Boli to panelové systémy s vonkajšími i vnútornými celami, budovy z uzavretými dvormi. V Amerike dodnes poznajú stavebné riešenie, kde sú cely vetrané a chodby osvetlené denným svetlom.

Išlo najmä o systém samoväzby v Anglicku a Severnej Amerike (väzni umiestňovaní v celách po jednom mali oddelené vychádzkové priestory, oddelené bohoslužby), systém mlčania v Ríme a New Yorku (väzňov oddelovali už iba na noc, cez deň pracovali na spoločných pracoviskách, ale museli prísne mlčať, nedodržiavanie pravidiel si vynuovalo drastické fyzické tresty), zmiešané systémy vo Švajčiarsku (triedenie väzňov do štyroch kategórií: ťažký zločinci, stredne ťažké trestné činy, drobné prečiny a páchatelia od 16 – 18 rokov), Progresívne systémy v Anglicku a Írsku. Tento systém je pre nás o to zaujímavejší, že sa začal uplatňovať aj v prvých skutočných žalároch na území Slovenskej republiky a síce v Ilave a Leopoldove (Ústav na výkon väzby, 2011).

3.4.1.1 Prvé väzenské zariadenie na Slovensku a ich vývoj do roku 1918

Z rodového zriadenia slovanských kmeňov, ktoré žili na území Slovenska nám veľa pamiatok o trestaní nezostalo. To platí aj o tzv. Samovej ríši. O niečo viac pamiatok zostalo z Veľkomoravskej ríše. Medzi nimi sa zvykne spomínať zákon sv. Cyrila, ako prvý svetský zákonník platný na našom území. Trest v tejto spoločnosti bol skutočne chápaný ako vykúpenie za hriechy. Žiaľ, ľudská zloba a závisť už aj vtedy viedli ku zrade. Panovník nevykonával súdnu moc sám, ale mal na to pomocníka. Súdny sa konali na zhromaždeniach, či už dvorských, alebo hradných.

Táto doba skončila vpádom Maďarov do karpatskej kotliny. Spočiatku sa síce poskytovali výsady jednotlivým feudálom, ale ústredná kráľovská moc už vtedy zasiahla, proti absolútnej slobode svojich podriadených.

Prvým celokrajinným ústavom na výkon trestu bol *Nápravný dom* v Senci (rok 1770) pri Bratislave, založený cisárovnou Máriou Teréziou. Vykonával sa v ňom aj trest odňatia slobody na jeden rok, precízne zásady spravovania ústavu i zaobchádzania z odsúdenými. Rakúsko – Uhorské vyrovnanie (1867) prinieslo aj v oblasti väzenstva významné zmeny. Bol zrušený ťažký žalár z okovami na nohách, väzenstvo sa podriadilo ministerstvu spravodlivosti, ktoré nariadilo vykonať hĺbkové vyšetrenie podať správu o stave trestných ústavov krajiny.

Ďalšie významné zmeny v Uhorskom právnom poriadku, ktoré sa priamo týkali väzenstva, bol v roku 1908. Išlo o ustanovenia o podmienčnom odsúdení, ako aj

o podmienenom prepustení z výkonu trestu. Taktiež bola zakotvená trestná zodpovednosť mladistvých. Osobitný význam mal aj zákon o súde mladistvých. Za mladistvého zákon považoval osoby vo veku od 12 – 18 rokov, pričom takáto osoba bola trestne zodpovedná len za predpokladu, ak bola rozumovo a mravne dostatočne vyvinutá, aby mohla byť potrestaná. Zákon povoľoval použiť opatrenia: napomenutie, prepustenie na skúšku, polepšovaciú výchovu, trest väzenia, alebo štátneho väzenia. Žiaľ roky prvej svetovej vojny priniesli mnohé sprísnenia a opustili sa mnohé dovtedy zaužívané humánne opatrenia. Nič na tom nemení ani skutočnosť, že na sklonku vojny parlament zrušil všetky rozsudky vojenských súdov. Na viac začal sa personál, ktorý mohol aj neskôr poslúžiť pre budovanie väzenstva v prvej Československej republike (Ústav na výkon väzby, 2011).

3.4.1.2 Väzenstvo na Slovensku v rokoch 1919 - 1945

Po vyhlásení samostatného československého štátu v roku 1918 došlo k rozpadu Rakúsko – Uhorska. Slováci prejavili vôľu žiť v spoločnom štáte s Čechmi. Hoci tieto normy boli jednoznačné, najmä na Slovensku bol vznik nového štátu sprevádzaný mnohými ťažkosťami. Všetky úrady a aj orgány väzenstva a väzenských zariadení sa podriadili Národnému výboru. Išlo najmä o povinnosť zložiť služobnú prísahu a vernosť Československej republike. To však nebolo jednoduché. Časť funkcionárov a pracovníkov väzenstva priamo odmietal prísahu zložiť, viazali sa na Uhorsko resp. Maďarsko. Dôsledku toho došlo k značným personálnym problémom a bolo potrebné urýchlene prijímať do služieb väzenstva odborníkov z Čiech.

Okrem vystavania dvoch objektov v Bratislave a Ružomberku sa za obdobie prvej Československej republiky na Slovensku nevybudovali ďalšie väzenské zariadenia. Ako by zotrvačnosťou fungovali trestnice v Leopoldove a v Ilave. Dobrú povest' mal aj polepšovací ústav v Košiciach ako väznice krajských súdov naďalej pôsobili väznice v Bratislave, Banskej Bystrici, Komárne, Nitre, Trenčíne, Košiciach, Levoči a v Rimavskej Sobote. V ústavoch prebiehala dobre organizovaná výchova a vzdelávanie, kultúrno – osvetová práca a športová činnosť.

Významným krokom bolo schválenie zákona, ktorý určil za mladistvých osoby vo veku od 14 – 18 rokov a trestné činy nimi spáchané nazval previnením. Trest odňatia slobody sa u mladistvých nazýval zavretím, ktorého horná hranica bola stanovená na päť rok.

Rozpad prvej Československej republiky zanechal svoje stopy aj na väzenstve. Po vzniku Slovenského štátu boli nútení odísť dobrý odborníci, ktorí prišli z Čiech.

Došlo k strate väznic krajských súdov v Komárne, Košiciach a v Rimavskej Sobote a vyprázdniť sa musel aj Komenského ústav v Košiciach. V tomto období bola na Slovensku postavená jediná nová väznica v Prešove (Ústav na výkon väzby, 2011).

3.4.1.3 Väzenstvo na Slovensku v rokoch 1945 - 1968

Naše väzenstvo zostalo v tejto etape svojho vývoja z hľadiska podriadenosti roztrieštené a nejednotné. Bolo riadené tromi rezortmi a síce ministerstvom spravodlivosti, ministerstvom vnútra a ministerstvom národnej obrany. Táto nejednotnosť prinášala rôznorodosť v spôsobe výkonu trestu odňatia slobody a bola zdrojom kompetenčných sporov medzi uvedenými rezortmi.

Z hľadiska väznenstva bolo mimoriadne dôležité rozhodnutie prezidenta republiky o amnestii z roku 1953, na základe ktorého v celom Československu prepustili vyše 14 000 väzňov.

V dôsledku kritiky kultu osobnosti, boli aj v Československu orgány činné v trestnom konaní (bezpečnosť, prokuratúra a sudy) podrobené ostrej kritike a nastolila sa požiadavka prísneho dodržiavania zákonnosti v ich činnosti.

Historický význam má schválenie zákona o výkone trestu odňatia slobody. Stanovili sa jeho úlohy, postavenie i práva o povinnosti jeho príslušníkov, práva a povinnosti odsúdených. Podľa tohto zákona je zabrániť odsúdenému páchať ďalšie zlo a vychovávať ho k tomu aby viedol riadny život občana.

3.4.1.4 Vznik a vývoj samostatného Slovenského väznenstva v rokoch 1969 - 1999

Pre vznik samostatného Slovenského väznenstva malo rozhodujúci význam prijatie Ústavného zákona o federácií. Zachovalo sa vtedajšie dvývoj stupňové riadenie a to tak, že riadiacim orgánom sa stala Správa Zboru nápravnej výchovy so sídlom v Bratislave, ktorej boli podriadené nápravno výchovné ústavy a ústavy na výkon väzby. Došlo k rozhodnutiu, že odsúdený budú vykonávať trest odňatia slobody v tej republike kde mali posledný trvalý pobyt pred nástupom výkonu trestu. Tak sa do Čiech už odsúdený nevyvážali a začal počet väzňov v Slovenských väzniciach prudko narastať. Zriaďovali sa nové väznice a nápravno výchovné ústavy (Prešov, Nitra, Ružomberok, Trnava, Martin). Väzenstvo 80. rokov disponovalo na Slovensku pomerne slušnou materiálno – technickou základňou. Zdravotnícka starostlivosť o obvinených a odsúdených bola po zriadení nemocníc, zdravotných ústavov na veľmi dobrej úrovni.

V roku 1989 sa pre väzenstvo otvorili možnosti spolupráce so zahraničím, nielen susedných krajín, ale aj s krajinami Rady Európy. Pribudli študijné pobyty vo Fínsku, Veľkej Británii, Nemecku, Rakúsku a v Kanade. Tieto kontakty umožnili spoznať prax v zahraničí.

3.4.1.5 Aktuálne organizačné zložky Zboru väzenskej a justičnej stráže

Slovenské väzenstvo dnes disponuje 18-timi väzenskými zariadeniami, z ktorých je šesť ústavov na výkon väzby, štyri sú na výkon väzby i na výkon trestu, máme jednu nemocnicu pre obvinených a odsúdených a zvyšok predstavujú nápravno výchovné ústavy.

Aktuálne organizačné zložky:

Generálne riaditeľstvo Zboru väzenskej a justičnej stráže

Ústavy na výkon väzby

- Bratislava
- Nitra
- Inštitút vzdelávania ZVJS so sídlom v Nitre
- Banská Bystrica
- Žilina
- Prešov a oddelenie výkonu trestu s miestom výkonu služby v Sabinove

Ústavy na výkon trestu a odňatia slobody

- Hrnčiarovce nad Parnou
- Dubnica nad Váhom
- Sučany
- Košice – Šaca
- Nitra – Chrenová
- Banská Bystrica – Kráľová
- Želiezovce
- Ružomberok

Ústavy na výkon väzby a výkon trestu odňatia slobody

- Leopoldov
- Ilava
- Košice
- Levoča

Zariadenia Zboru

- Nemocnica Trenčín
- Rekreačné stredisko ZVJS v Bukovci

Pokračuje aj podnetná spolupráca s radou Európy. Najnaliehavejšie úlohy Slovenského väzenstva spočívajú v zabránení prieniku drog do väzenských zariadení, v prevencii nákazlivých chorôb, vrátane AIDS, Vo zvyšovaní miery zamestnanosti odsúdených a vo zvýšenej starostlivosti o rizikové skupiny odsúdených (mladiství, ženy, chorí, cudzinci, recidivisti) (www.zvjs.sk, 2011).

3.5 SOCIÁLNA PRÁCA PO PREPUSTENÍ Z VÝKONU TRESTU ODŇATIA SLOBODY

Starostlivosť o spoločensky neprispôsobivých občanov ako formy sociálnych služieb sa rozvíjala v národných výboroch od roku 1970. Položili sa základy komplexného systému, ktorý zahŕňa úplnú sieť sociálnych kurátorov, okresných úradov, komisie pre nápravno výchovnú činnosť, ubytovanie pre občanov bez prístrešia a pod..

Do okruhu spoločensky neprispôsobivých občanov sa zahŕňajú najmä občania prepustený z výkonu trestu odňatia slobody.

Nápravno výchovné pôsobenie na páchatel'ov trestných činov odsúdených na trest odňatia slobody, ktorého cieľom je rehabilitácia, resocializácia a readaptácia, treba chápať súvislý proces.

Vo všetkých nápravno výchovných ústavoch zaviedli v roku 1970 funkciu sociálneho pracovníka. Cieľavedomá a odborne zabezpečovaná sociálne práca s odsúdenými sa stala neoddeliteľnou súčasťou nápravno výchovnej činnosti. Resocializácia sa však s pravidla nekončí v nápravno výchovnom ústave, ale pokračuje v občianskom živote.

Sociálna starostlivosť zaujíma centrálné postavenie, vyplývajúce najmä z toho, že:

- *poskytuje špecifické služby a dávky*
- *poskytuje výchovnú a poradenskú starostlivosť*
- *sprostredkúva odborné služby patriace do kompetencie iných odborov*
- *koordinuje činnosť orgánov a inštitúcií*
- *zodpovedá za riešenie sociálnych dôsledkov spoločenskej neprispôsobivosti*
- *má významný podiel na zvyšovaní efektívnosti prevencie trestnej činnosti a iných spoločensky nežiadúcich javov.*

Skúsenosti ukazujú, že narušení občania ponechaní po prepustení z výkonu trestu na seba, nie sú spravidla schopní zapojiť sa do občianskeho života. Dostávajú sa

do značne komplikovaných situácií, dopúšťajú sa omylov a príčiny svojich nezdarov hľadajú prevažne v spoločnosti, nie v sebe. Sociálnou starostlivosťou a terapiou sa dá u nich predísť novej trestnej činnosti.

Predovšetkým sa im poskytuje pomoc pri:

- *zaradení do spoločensky prospešnej práce a pri pracovnej stabilizácii, ktorá je ústredným bodom rehabilitačného procesu,*
- *ubytovaní,*
- *preklenutí začiatočných finančných ťažkostí,*
- *potrebe vecnej pomoci a ďalších služieb,*
- *potrebe výchovnej a poradenskej starostlivosti.*

Morálne zabezpečenie však nestačí. Súčasne je potrebná psychosociálna pomoc (Tokárová a kol., 2002, s. 233).

ZÁVER

V dnešnej uponáhľanej dobe sa u pomerne veľkej skupiny ľudí dostávajú hodnoty ako dobro, spravodlivosť, obetavosť, úprimnosť, atď., na druhú koľaj hodnotového rebríčka. Práve existujúce spoločenské problémy sa najviac premietajú do postojov a správania mladých ľudí, ktorí si pomerne často nevedia poradiť v kritických situáciách. Najväčší vplyv má prostredie, kde sa mladiství zdržiavajú v rámci svojho osobného voľna, jednak po vyučovaní počas školského roku a jednak cez školské prázdniny. V neposlednom rade, je dôležité, s kým sa stretávajú a s kým trávajú svoj voľný čas.

Absencia etickej výchovy spôsobuje, že práve etickú výchovu v negatívnom zmysle ovplyvňujú rôzne extrémistické skupiny, ktoré sú súdmi zakázané. Konkrétne medzi takéto skupiny patrí aj „Slovenská pospolitosť“, ktorej hlavným protagonistom je Marián Kotleba. Je neagítnym vzorom nielen v obliekaní, v doplnkoch, ale aj v správaní navonok.

Zmysel etickej výchovy by mal spočívať v tom, aby si takéto osoby mohli sami zvážiť, čo je dobré a čo zlé, čo je zákonné a čo nezákonné. Mali by si uvedomiť, že nezákonné správanie má vplyv do budúcnosti, najmä pri výbere povolania (výpis a odpis z registra trestov).

Etická výchova by mala mať v súčasnosti nezastupiteľné miesto vo vyučovacom procese. Dôležitosť však kladieme tomu, aby etická výchova bola skutočne prednášaná na školách, univerzitách či vysokých školách odborníkmi, ktorí získali svoju odbornosť v danom smere na niektorej zo slovenských univerzít.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

- 1 AGAFONOVÁ, M. (2006). *Etika*. In: TUKE. [online]. [citované 2011-03-07]. Dostupné na internete: <http://web.tuke.sk/ksv/skripta_etika.pdf>.
- 2 ANZENBACHER, A. (1994). *Úvod do etiky*. Praha: Zvon, 1994. 292 s. ISBN 80-7113-111-3.
- 3 BLÁHA, I. A. (1991). *Ethika jako věda*. Brno: Atlantis, 1991. 104 s. ISBN: 80-7108-023-3.
- 4 BULLETIN MS SR: *Mediácia*
- 5 ČAVAROVÁ, J. (2002). *Vybrané výsledky prieskumu uplatňovania osobitných výchovných postupov*. [online] [citované 2011-02-17]. Dostupné na internete: <http://www.zvjs.sk/media/File/Zvesti/Zvesti2002/zvesti6_2002.pdf>.
- 6 ČÍRTKOVÁ, Ľ. (2004a). *Forenzní psychologie*. Praha: Portál, 2004. 248 s. ISBN 80-86473-86-4.
- 7 ČÍRTKOVÁ, Ľ. (2004b). *Policejní psychologie*, Praha: Portál, 2004, 254 s. ISBN 80-7178-931-3.
- 8 FULKOVÁ, E. (2002). *Všeobecná pedagogika*. Nitra: SPU, 2002. 139 s. ISBN 80-8069-087-1.
- 9 GAŽOVÁ, V. - REMIŠOVÁ, A. (2003). *Vybrané kapitoly z etiky a kulturológie*. Trnava: Fakulta masmediálnej komunikácie Univerzity sv. Cyrila a Metoda, 2003. ISBN 80-8934-55-1.
- 10 GRAJCIAR, D. (2008) Poznámky.
- 11 HERETIK, A. (1999). *Extrémna agresia I. Forenzná psychológia vraždy*. Nové Zámky: Psychoprof, 1999. 224 s. ISBN 80-08-01870-4.
- 12 JAKOVLEV, A. M. (1973). *Zločinnost a sociální psychologie*. Praha: Orbis, 1973. 214 s. ISBN: 80-247-0577-X.
- 13 JANKOVSKÝ, J. (2003). *Etika pro pomáhající disciplíny*. Praha: Triton, 2003. 223 s. ISBN 80-7254-329-6.

- 14 KATONA, G. (2005). *Probácia, mediácia – nové prvky v našom trestnoprávnom systéme* in *Justičná revue*, (2005), r.57, č.3, s. 380 -384.
- 15 KOZOŇ, A. (2006). *Špecifika zaobchádzania s odsúdenými vo väzení*. Trnava: Personal Consultant, 2006, 172 s. ISBN 80-969455-8-0.
- 16 KÝR, A. (2005). *Typologie historických vězeňských zařízení in České vězeňství*. ISSN 1213-9297, 2005, roč.13, č.1, s.16-18.
- 17 LOMNICKÝ, I. (2010). *Etická výchova ako inšpirácia na každý deň*. Nitra: Jamiss, 2010. 119 s. ISBN 978-80-8094-701-9.
- 18 MACÍKOVÁ, J. (1995). *Možnosť preventívneho pôsobenia na školách s problematikou agresivity mládeže*. Bratislava, 1995. 281 s.
- 19 MARTINKOVÁ, M. (2002). *Etické problémy vo výchovno-vzdelávacom procese*. [online]. [citované 2011-03-12]. Dostupné na internete: <<http://www.infovek.sk/predmety/etika/kodex/01kodex/01kodex.php>>.
- 20
- 21 *Mediácia*. 2011 [online]. [citované 2011-02-25]. Dostupné na internete: <<http://portal.gov.sk/Portal/sk/Default.aspx?CatID=39&etype=-1&aid=1648>>.
- 22 NOVOTNÝ O. a kol. (2003). *Trestní právo hmotné, obecná část*. Praha: Aspi, 2003. 440 s. ISBN 80-86395-73-1.
- 23 ROCHE OLIVAR, R. (1992). *Etická výchova*. Bratislava: Orbis Pictus, 1992. 209 s. ISBN 80-7158-001-5.
- 24 SIROVIČ, F. (1998). *Dejiny filozofie III., Novovek, 2. časť*. Trnava: Dobrá kniha, 1998. 159 s. ISBN 80-7141-193-4.
- 25 SOTOLÁŘ A. - PÚRY F. - ŠÁMAL, P. (2000). *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. Praha: C.H. Beck, 2000. 468 s. ISBN: 8071793507.
- 26 TOKÁROVÁ, A. a kol. (2002). *Sociálna práca. Kapitoly z dejín a teorie, a metodiky sociálnej práce* Prešov: FF Prešovskej Univerzity, 2002. 233 s.
- 27 TOKÁROVÁ, A. a kol. (2003). *Sociálna práca*. Prešov: Akcent Print, 2005. 573 s. ISBN 80-968367-5-7.

- 28 TÓTHOVÁ, K. (1982). *Občan a zákonnosť rozhodnutí*. Bratislava: Obzor, 1982. 177 s.
- 29 ÚSTAV NA VÝKON VÄZBY NITRA (2011). *Možnosti pomoci klientom v úseku práce s osobami vo VTOS a po jeho prepustení*. Poznámky.
- 30 VAJDA, J. (1995). *Etika*. Nitra: Enigma, 1995. 203 s. ISBN: 80-85471-23-X.
- 31 VAJDA, J. (2004). *Úvod do etiky*. Nitra: Enigma, 2004. 257 s. ISBN: 80-89132-12-X.
- 32 www.justice.gov.sk
- 33 www.zvjs.sk
- 34 Zákon č. 300/2005 Z.z. *Trestný zákon*.
- 35 Zákon č. 301/2005 Z.z. *Trestný poriadok*.
- 36 Zákon č. 372/1990 Zb. *o priestupkoch*.
- 37 Zákon č. 420/2004 Z. z. *o mediácii*.
- 38 Zákon č. 44/1973 ZB. *o ochrannom dohl'ade*.
- 39 Zákon č. 550/2003 Z. z. *o probačných a mediačných úradníkoch*.
- 40 Zákon č. 71/1967 Zb. *o správnom konaní*.
- 41 ŽILÍNEK, M. (1997). *Étos a utváranie mravnej identity osobnosti*. Bratislava: Iris, 1997. 232 s. ISBN 80-88778-60-3.